

УДК 174:364

**ФІЛОСОФІЯ ТВОРЧОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА****PHILOSOPHY OF CREATIVITY IN THE SOCIAL
WORKER'S PROFESSIONAL ACTIVITY****Колотило М. О.,**кандидат філософських наук,
викладач кафедри філософії,

Національний технічний університет України

«КПІ імені Ігоря Сікорського» (Україна, Київ),

e-mail: kolotylo.mariana@gmail.com,

0000-0003-3198-3049

Kolotylo M. A.,

PhD. Philos. Science, Lecturer of Philosophy

Department, National Technical University of

Ukraine «Igor Sikorsky KPI» (Ukraine, Kiev),

e-mail: kolotylo.mariana@gmail.com,

0000-0003-3198-3049

У статті досліджуються філософські виміри реалізації творчості у професійній діяльності соціальних працівників. Шляхом звернення до стандарту підготовки, етичного кодексу та декларацій місії цих фахівців звертається увага на творчість як одну з ключових рис професійного профілю соціальних працівників. Надалі на основі концептуалізації онтології феномену творчості по відношенню до індивіда, а також звернення до результатів емпіричних досліджень у галузі соціальної роботи проводиться системний та комплексний аналіз значення творчого фактору у формуванні постаті сучасного соціального працівника: в теоретичному, методологічному та прaxeологічному вимірах. Значної уваги надається потенціалу освіти у формуванні постаті сучасного фахівця соціальної сфери з вказівкою на межі та можливості реалізації цього потенціалу. Насамкінець, проводиться дослідження провідних напрямів соціальної роботи, що виступають ефективним середовищем розвитку творчого потенціалу фахівців цієї галузі, з однієї сторони, та критично потребують застосування творчих методів та прийомів у професійній практиці, з іншої.

Ключові слова: творчість, філософія творчості, соціальна робота, соціальний працівник, креативне мислення, кодекс професійної етики.

The article examines the philosophical dimensions of the realization of creativity in the professional activity of social workers. By referring to the standard of training, code of ethics and mission statements of these professionals, attention is focused on creativity as one of the key features of the professional profile of social workers. Then, a systematic and complex analysis of the importance of the creative factor in shaping the figure of the modern social worker, based on the conceptualization of the ontology of the phenomenon of creativity in relation to the individual, as well as the appeal to the results of empirical research in the field of social work, is carried out in theoretical, methodological and praxeological dimensions. Much attention is paid to the potential of education in shaping the figure of the modern social sphere specialist, pointing out the boundaries and the possibility of realizing this potential. Finally, research is conducted on leading areas of social work that serve as an effective environment for developing the creative potential of professionals in this field, on the one hand, and critically require the use of creative methods and techniques in professional practice on the another hand.

Keywords: creativity, philosophy of creativity, social work, social worker, creative thinking, code of professional ethics.

Соціальна робота – це більше мистецтво,
ніж наука
(Г. Голдштейн)

У філософській оптиці творчість особистості є провідним фактором вирішення економічних й політичних проблем, чинником соціального до-

бробуту та рушієм інновацій. Все це в повній мірі стосується професійної діяльності соціальних працівників. Більше того, згідно з їх сучасною місією, зміст якої полягає у «...сприянні позитивним соціальним змінам і розвитку, соціальній єдності та розширенню можливостей людей...» [3], «...підвищенні добробуту людини, допомозі у задоволенні базових потреб усіх людей, особливо тих, які є соціально вразливими» [10], значимість творчого підходу у їх професійній діяльності якісно зростає.

Стандарт підготовки соціальних працівників [2] вказує, що успішність роботи фахівця визначається такими його якостями як комунікативність, креативність, чесність, уважність, оптимізм, людяність, рішучість, мужність, співпереживання. Згідно з етичним кодексом соціального працівника, до числа особистісних рис фахівців, що сприяють реалізації ними місії відносять спроможність до співпраці; воління до розуміння інших; незалежність мислення; соціальна компетентність; творчий підхід [10]. В обох випадках творчість виступає необхідним елементом професійного профілю соціального працівника.

Проте повсякденна діяльність цього фахівця зазвичай полягає у виконанні стандартизованих завдань та виконанні низки штатних посадових обов'язків. За результатами опитування соціальних працівників, здійсненого литовськими дослідниками [4], через відсутність можливостей для творчої діяльності внутрішня та зовнішня мотивація цих фахівців суттєво слабшає, і на її фоні розвиваються симптоми синдрому професійного вигорання. Відтак, запобігання деструктивним процесам передбачає ґрунтовне дослідження ролі творчої діяльності у (поза) професійному житті соціальних працівників.

Філософські засади творчості виступали предметом наукових розвідок Б. Гаут, Л. Джонсон, Г. Фішер та інші. Творчість у соціальній роботі системно досліджували такі зарубіжні вчені як М. Гаммер, С. Рінгель, Р. Соєр, Л. Тернер, С. Янглінська та інші. Феномен творчості у філософському ключі системно досліджували В. Андрущенко, М. Попович, Л. Левчук, Б. Новіков та інші. Серед плеяди вітчизняних фахівців, дослідників соціальної роботи, слід згадати імена О. Карпенко, В. Корнят, А. Ярошенко, І. Савельчук, В. Бех, М. Лукашевич та інші.

Метою статті є з'ясування ролі творчості у професійній діяльності сучасного соціального працівника. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення низки дослідницьких завдань: з'ясувати основні підходи до онтології творчості; окреслити характерні риси творчої особистості; визначити роль творчості у професійній діяльності соціального працівника; виявити взаємозв'язок між професійною творчістю та освітньою підготовкою; окреслити основні методики в сучасній соціальній роботі, що сприяють реалізації творчості в професійній діяльності фахівців.

У 2007 році на факультеті соціальної політики та соціальної роботи Вищої Академії Наук (Великобританія) було проведено дослідження щодо зна-

чимості застосування соціальними працівниками творчого підходу у власній професійній діяльності, результати якого можуть бути узагальнені кількома провідними висновками: спілкування між клієнтом та соціальним працівником стає простішим, коли останнім широко застосовуються засоби художньої виразності (наприклад, музика, малювання, скульптура); успішне вирішення соціальних проблем багато в чому залежить від здатності соціального працівника творчо використовувати наявні ресурси [1].

Дійсно, використання у щоденній практиці соціальних працівників структурованих та систематизованих творчих методів може значно підвищити ефективність їх роботи та рівень морального задоволення від останньої. Зокрема, Канадська енциклопедія соціальної роботи [2] описує професійний профіль соціальних працівників, які реалізують себе у творчій діяльності, як фахівців, які не бояться змін; вчать на помилках; застосовують різноманітний професійний інструментарій; демонструють високий рівень толерантності, пластичності та оригінальності. Під час планування змін, як і під час пошуку найоптимальніших шляхів досягнення бажаних результатів, такі фахівці апелюють саме до нетривіальних схем дій, що і визначає їх успішність. З позиції діяльнісного підходу, мова йде про те, що людські рішення ґрунтуються на синтезі логіки та творчості – двох здавалося б полярних речей – у кінцевому підсумку допомагають прийняти оригінальні, ризиковані та далекоглядні рішення через широкий вибір альтернатив [6].

У дослідженнях людського феномену творчості виділяють різні підходи до її осмислення: процес діяльності; результат діяльності; система, що включає і результат, і процес діяльності. Також творчість доволі часто визначають через перелік індивідуальних рис особистості: образність та швидкість мислення, точність, гнучкість, винахідливість, конструктивність, цікавість, мотиваційна напруженість, потреба у постійному вдосконаленні, спроможність генерувати нові цінні ідеї [3]. З психологічної точки зору стимулом до творчості може стати звичайна людська нудьга: чимало винаходів було зроблено саме тому, що люди нудьгували.

У науковій літературі з соціальної роботи сформульовані основні категорії, на яких ґрунтується концепція творчості соціального працівника: творче самовираження, творча самопрезентація, творча концептуалізація результатів. Соціальний працівник повинен вміти творчо застосовувати різноманітні інструментальні методи та прийоми, щоразу поєднуючи їх в найбільш ефективний спосіб. Професіоналізм соціального працівника виявляється також у його здатності інтегрувати до виробничої практики нові знання та уміння, здобуті в процесі власної діяльності. Окрім того, творчість корисна для соціального працівника, адже допомагає уникнути монотонності та вигорання на роботі через можливість творчої самопрезентації себе як особистості та професіонала.

У 2010 році фахівцями факультету соціальної політики університету Миколаса Ромеріса (Литва)

було проведено напівструктурне інтерв'ю з соціальними працівниками, які працюють у дитячих садках, центрах для людей з інвалідністю, будинках для осіб похилого віку, і застосовують у професійній діяльності методи творчої роботи з клієнтами. Під час співбесіди соціальні працівники мали можливість дослідити ефективність методів своєї праці та міру застосування у ній творчого підходу. Переважна більшість опитаних осіб зійшлася на тому, що творчість у соціальній роботі критично важлива, особливо, в процесі роботи з дітьми та людьми з інвалідністю [4].

За своєю природою, творчість онтологічно пов'язана з інтуїтивним процесом, і виступає переходом виключно від аналізу та раціонального мислення до уяви та фантазії [5]. Робота інтуїції швидка: об'єднуючи різномірну інформацію в асоціацію, вона знаходить найбільш задовільне рішення, а по суті – нове знання. На думку спадають слова А. Ейнштейна, «інтуїтивний розум – це божественний дар, а розумний розум – вірний слуга. Ми створили суспільство, що хвалить слугу, але забуває за дар». І дійсно, людська творчість – це дар життєвих уявлень, нестереотипного мислення та спроможності знаходити рішення у складних ситуаціях. За результатами литовського дослідження було з'ясовано, що соціальні працівники під час опису творчої особистості згадували, насамперед, ентузізм, свободу та мужність бути різними. Саме тому можемо стверджувати, що не кожна людина в наш час фактично здатна творчо мислити та діяти як фахівець, адже для цього доволі часто вона не має боятися бути смішною, неправильно зрозумілою або зазнати невдачі» [4].

Окрім того, саме через творчість соціальному працівникові стає можливо глибше заглянути в людину, відчувати її емоційний стан, а тому й кращим чином підібрати засоби для допомоги. Емпатія – співчуття та здатність реагувати на проблеми клієнта – окрім загальнолюдських чеснот доброти та любові, безпосередньо пов'язана з інтуїцією, уявою та творчим підходом до вирішення проблем. Інтуїція, емпатія та творчість все частіше розглядаються як найбільш бажані та важливі особисті риси соціального працівника. Проте інтуїція до цього часу не включена до переліку компетентностей професіонала з соціальної роботи, а значимий статус інших двох є недостатньо утвердженим.

Як відзначав іспанський митець П. Пікасо «Творення починається з руйнування, а основними стимулами для творчої діяльності є життєві виклики». У своїй повсякденній роботі соціальні працівники постійно зіштовхуються з руйнівним явищами життя, адже покликані вирішувати різноманітні суспільні проблеми та працювати з людьми, які перебувають у кризовому психологічному стані/соціальної ізоляції. Для подолання зазначених труднощів соціальним працівникам критично важливо вміти застосовувати отримані знання для створення креативного простору, в якому і він, і сам клієнт зможуть спільними зусиллями подолати кризу.

Вплив творчості на якість соціальної роботи виявляється у креативному мисленні при прийнятті

рішень соціальним працівником. Надання соціальних послуг належить до творчого когнітивного процесу, коли фахівець слухає і намагається зрозуміти клієнта, визначає проблему і розробляє стратегію її вирішення. Соціокультурний підхід до «повсякденної творчості» підкреслює соціальний вимір, роль співпраці та зміст творчого процесу: робіть те, що вам подобається, і робіть добре [7].

За структурою особиста творчість складається з трьох компонентів: 1) досвід, що складається з професійного, культурного, технологічного та інших знань; 2) навички творчого мислення; 3) мотивація.

Творчу людину, на погляд низки дослідників, можна пізнати за особливостями її мисленнєвої діяльності, серед яких: спроможність до створення оригінальних ідей; здатність розвивати ідею та реалізовувати її; здатність легко та швидко переходити від одного виду діяльності до іншого, легко реорганізувати наявний досвід. Стосовно того, у який спосіб виникають нові ідеї, опитані соціальні працівники відповіли, що доволі часто ідеї виникають спонтанно, без надзусиль, а на їх появу значний вплив має рівень культурного активізму людини. Спроможність розвивати та впроваджувати ідею детермінована тим, що вона має бути «дозрілою», і на це також потрібен час. Окремо слід зазначити, що для формування творчого поля діяльності критично важливим є позитивне ставлення соціального працівника до своєї праці, внутрішня мотивація, а також підтримка колег, в тому числі через позитивні відгуки на його адресу.

У сучасній науковій літературі розглядаються такі особливості творчості у діяльності соціального працівника: оригінальність (створення нових ідей або адаптація існуючих); виразність (цінність мають лише ті ідеї, що мають конкретну форму); соціальна оцінка (висловлені ідеї мають розглядатися, оцінюватися та розвиватися іншими людьми); соціальне визнання в громаді (відзнаки, подяки та нагороди як фактори мотивації).

Творчість зумовлена емоційною приналежністю до професійної громади/кола клієнтів, а тому новітні підходи чи прийняті рішення не обмежуються отриманням особистого задоволення від виконаної роботи, але також формують цінності соціальної роботи – правду, співчуття та взаємну довіру. Позитивне ставлення до своєї праці стимулює творчу енергію соціального працівника та спонукає до пошуку нових форм діяльності.

За результатами проведеного литовського дослідження, вибір фаху соціального працівника був зумовлений, насамперед, можливістю поєднувати допомогу іншим з процесом самовираження та творчою роботою [4]. Творчий чинник для соціальних працівників дозволяє їм залишатися мотивованими на роботі, адаптуватися до несподіваних ситуацій, гнучко реагувати на зміни, терпляче досягати своїх цілей, бачити нові можливості у викликах. Професійний образ творчого соціального працівника – це фахівець, який оптимістично налаштований у роботі з клієнтом, а в кожній ситуації вбачає не менше трьох можливих варіантів дій.

Рівень та різноманіття творчої роботи зумовлені різноманітними чинниками: досвідом професійної роботи, особистим життєвим досвідом, рівнем творчого потенціалу особистості, а також ефектом колективної співпраці від обміну думками та ідеями; наявності конструктивних дискусій; рівня довіри та безпеки; наявності відкритих та підтримуючих стосунків між колегами. Соціальна робота завжди ґрунтується на взаємодії – з клієнтами чи колегами, а тому важливою передумовою появи творчості є особистісна та соціокультурна контекстна взаємодія.

Попри те, у вираженні творчості в професійній діяльності існує ціла низка бар'єрів, до числа яких американські психологи Г. Ліндсі, К. Холл і Р. Томпсон відносять конформізм, страх перед новими ідеями, жорсткість мислення, прагнення негайно знайти правильну відповідь, некритичне захоплення ідеями, відсутність часу для дозрівання ідей, прагнення уникнення тривоги та напруги, бажання догодити та страх невдачі [9].

Також існують перепони зовнішнього характеру, серед яких стрес, рутини, помилкові очікування, директиви, примус і контроль, приниження та критика, знецінення змісту роботи, невідповідні умови праці, непристосовані до творчої діяльності. Деякі соціальні працівники все ж вбачають позитивні сторони в обмеженнях щодо звичайних способів діяльності, що актуалізують соціальних працівників активніше використовувати свої особисті здібності за допомогою механізму «кризової творчості».

Важливим є дослідження взаємозв'язку професійної творчості та освіти. Відповідь на це питання є амбівалентною, оскільки у процесі навчання учень отримує насамперед фахові компетенції, що саме по собі не засвідчує наявності творчого підходу до професійної діяльності. Як зазначали учасники литовського опитування: «вміти малювати ще не означає бути творчим» [4]. Попри те, учням важлива не лише вузька фахова компетентність, але й спроможність діяти творчо. Освіта спроможна в міру своїх можливостей, визначених застосовуваними методиками та особистістю самого вчителя, сприяти формуванню особистості з критичним мисленням, творчою уявою, розвиненим емоційним інтелектом, комунікабельністю, вмінням ефективною роботи з інформацією та її оцінкою, здатністю самостійно приймати рішення та інноваційно реалізовувати ідеї.

Інше питання, що сам соціальний працівник має бути готовим до навчання протягом усього життя, усвідомлювати критичну значущість перманентного професійного і особистісного саморозвитку. Замкненість виключно на вузькоспеціалізованих знаннях не дозволить йому зростати навіть фахово, адже неспроможність застосування інноваційних методик у змісті діяльності, формування міждисциплінарного знаннєвого поля, демонструє відсутність творчого підходу при здійсненні професійної діяльності через атрофію творчого потенціалу людини або її некомпетентність.

Опитані литовськими дослідниками соціальні працівники одногласно засвідчили доречність

організації навчальних центрів для обміну передовим досвідом, тематичних семінарів або ж таборів творчості [4]. Важливо наголосити на тому моменті, що ці заходи відрізняються від традиційних курсів підвищення кваліфікації, і цінність таких заходів детермінована виключно мотивацією самих соціальних працівників.

Організація означених творчих майстерень відбувається переважно як наслідок особистої ініціативи соціальних працівників, вмотивованих на творчий професійний розвиток у колі однодумців. Заходи можуть бути як політематичними (УМСА), так і презентувати один з творчих напрямів у розвитку сучасної соціальної роботи (Playback Theatre). Розглянемо деякі з означених напрямів.

Когнітивна терапія – психотерапевтичний метод, що ґрунтується на дослідженні взаємозв'язків між думками, почуттями і поведінкою особистості, та виходить з того, що подолання мисленнєвих помилок допоможе подолати психологічні розлади. Соціальні працівники доволі часто працюють спільно з психотерапевтами, формуючи у такий спосіб більш широкую картину того, що могло ззовні посприяти виникненню проблем, з якими зіштовхнувся пацієнт.

Ігрова терапія є важливим інструментом, що застосовується, як правило, по відношенню до дітей у віці 3-11 років. Вона належить до способів, за посередництва яких діти можуть висловити свої почуття та переживання природним невимусненим чином. За своєю природою гра – це дитячий засіб для вираження людських потреб, проблем та досвіду. Ігротерапія є відмінним способом працювати з дитячими проблемами, адже соціальний працівник в цей час «спілкується мовою» своїх маленьких клієнтів.

Музична терапія передбачає застосування у соціальній роботі співу, а також переміщення з одночасним прослуховуванням музики. Цей вид терапії особливо корисний для тих клієнтів, кому буває складно виразити свої почуття/переживання словами. Музикотерапія засвідчує свою універсальну природу у різних аспектах соціальної роботи: під час спілкування з дітьми, у процесі соціальної підтримки дорослим у складні часи; з метою формування мотиваційних цілей тощо.

Екзистенціальна терапія ґрунтується на філософській теорії екзистенціалізму, і є формою психотерапії, що вбачає проблеми клієнта у наявності внутрішньо особистісних конфліктів, зумовлених таким феноменом людського життя як неминучість смерті, обов'язок бути вільними, ізоляцією та безглуздістю життя. Означений метод терапії може бути вдало застосованим в процесі морально-психологічного оздоровлення, вирішення соціальних питань, досягнення певного рівня комплексного благополуччя людини. Доволі часто даний метод застосовується у випадку, коли більш традиційні методи лікування більше не застосовуються.

Наростання кризових станів у різних сферах буття людини викликало свого часу занепокоєння фахівців соціальної сфери, і в скорім часі породило той вид професійної діяльності, званої сьогодні

як соціальна робота. *Теорія кризових ситуацій* дає орієнтир, завдяки якому події, що викликають нерівновагу в житті клієнта та зумовлюють кризу, переосмислюються останнім, і, як наслідок, втрачають високий градус напруги. Відновлення відчуття рівноваги досягається шляхом індивідуального консультування, а також роботи груп підтримки.

Ініціативи соціальної роботи, засновані на теоріях *біхевіоризму*, – це міждисциплінарна сфера, що поєднує психологію, медичні та соціальні науки, кожна з яких має відношення до здоров'я, хвороб та ситуаційних проблем. Соціальна робота, заснована на теоріях поведінки, є особливо інноваційною, оскільки її можна використовувати для подолання фізичних та ментальних розладів, психологічної реабілітації та вирішення інших соціальних проблем у суспільстві.

Екологічна соціальна робота належить до числа відносно нових ініціатив, зміст якої конструється навколо принципу «навколишнє середовище в людині». Існуючий до цього часу принцип «людина в навколишньому середовищі» є загальновідомим та усталеним, і потребував змістовного доповнення. Натомість новий задекларований принцип акцентує увагу не лише на врахуванні соціального та економічного факторів людського розвитку, але й враховує природний світ. Робота, що здійснюється у напрямі формування екологічної свідомості, належить до числа пріоритетних аспектів сучасної соціальної роботи.

Ландшафт соціальної роботи кардинально змінюється, оскільки зростає потреба в *духовній інклюзивності* людей різних віровчень та світоглядних переконань. Значна кількість різних систем вірувань поширюється по світу через людей, які подорожують або іммігрують, а це, в свою чергу, може породжувати такі соціокультурні проблеми як культурна дискримінація (за ознакою віросповідання, приналежності до певної раси тощо). Соціальні працівники доволі часто стають частиною міждисциплінарних груп, які надають комплексну соціальну допомогу духовно та культурно різноманітному населенню.

Таким чином, творчість у професійній діяльності соціального працівника відіграє значиму роль, адже дозволяє урізноманітнювати власну щоденну діяльність, гнучко реагувати на зміни, залишатись вмотивованими, бачити нові можливості в уже відомих ситуаціях, глибше побачити проблему клієнта, відчуті її емоційний стан, а тому й кращим чином підібрати засоби для допомоги. Попри те, що творчість є вродженою потенційною особистісною характерною рисою кожної людини, все ж творчі навички мислення набуваються лише шляхом їх розвитку, отож використання тих можливостей, що надають як формальні заклади освіти, так і творчі майстерні є доволі цінним.

Список використаних джерел

1. Cultural education: the promotion of cultural knowledge, creativity and intercultural understanding through education. *Report of Committee on Culture, Science and Education. Council of Europe, 2009.* Available from:

<<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/WorkingDocs/Doc09/EDOC11989.htm>>

2. Encyclopedia of Canadian Social, 2005, Wilfrid Laurier Univ. Press, Waterloo, Canada.

3. International Federation of social workers. Available from: <<https://www.ifsw.org/uk/what-is-social-work/global-definition-of-social-work>>

4. Jaglinska, S 2010, Analysis of Cultural Artistic Competencies of Social Workers. Master's thesis. Mykolas Romeris University.

5. Reflections on creativity in social work and social work education. *Disciplinary perspectives on creativity in higher education*. The Higher Education Academy, 2007. Available from: <<http://www.swap.ac.uk/docs/creativity07.pdf>>

6. Ringel, S 2009, The reflective self: a path to creativity and intuitive knowledge in social work reeducation. *Journal of Teaching in Social Work*. 23(3), pp.15–28.

7. Sawyer, R 2006, *Explaining Creativity: The Science of Human Innovation*, Oxford University Press, New York.

8. Standards of proficiency – Social Worker's in England. Available from: <<https://www.hcpc-uk.org/resources/standards/standards-of-proficiency-social-workers-in-england/>>

9. The 25 Most Innovative Social Work Initiatives. Available from: <<https://www.socialworkdegreecenter.com/innovative-social-work-initiatives/>>

10. The Code of Ethics. Available from: <<https://www.socialworkers.org/About/Ethics/Code-of-Ethics/Code-of-Ethics-English>>